

درس خارج اصول استاد حاج سید مجتبی نورمفیدی

موضوع کلی: اوامر

تاریخ: ۲۹/مهر/۱۳۹۶

موضوع جزئی: مباحث مقدماتی - واجب نفسی و غیره - تنبیهات -

مصادف با: ۱ صفر ۱۴۳۹

تنبیه سوم: عبادیت طهارات ثلاث - بیان اشکالات

جلسه: ۱۰

سال نهم

«الحمد لله رب العالمین و صلی الله علی محمد وآله الطاهرین و اللعن علی اعدائهم اجمعین»

خلاصه جلسه گذشته

در مورد عبادیت طهارات ثلاث اشکالاتی مطرح است. نتیجه ای که در بحث از مسئله ثواب و عقاب در واجب غیره حاصل شد این بود که واجب غیره خودش مستقلاً ثواب و عقابی جدا از ثواب و عقاب واجب نفسی ندارد. یعنی اگر شارع امر به ذی المقدمه ای کرده است و به دنبال آن امر به مقدمات آن نیز کرده باشد چه وجوب شرعی مقدمه را بپذیریم و چه وجوب شرعی مقدمه را نپذیریم استحقاق ثواب و عقاب در مخالفت واجب غیره و موافقت آن نیست. حال سوال این است که اگر اصل در واجبات غیره این گونه است پس چرا طهارات ثلاث (وضو، غسل، تیمم) این چنین نیستند و خود وضو ثواب مستقل دارد، یعنی همین که کسی وضو می گیرد برای نماز (زیرا تا وضو نگیرد نماز نمی تواند بخواند) به او ثواب داده می شود. امر به نماز یک امر نفسی است ولی امر به وضو یک امر غیره است و علی القاعده نباید عمل به این امر غیره ثوابی به غیر از ثواب عمل به نماز داشته باشد، ولی می بینیم وضو ثواب مستقل دارد غسل ثواب مستقل دارد؛ کانه طهارات ثلاث حسابشان از بقیه واجبات غیره جدا است، چرا؟ این ها چگونه عبادت شده اند؟

بیان این مطلب در واقع تاکید بر این نکته بود که اشکالاتی که در رابطه با طهارات ثلاث مطرح است به تبع مطالبی است که در واجبات غیره بیان کردیم.

اشکالات نسبت به طهارات ثلاث

این اشکالات به بیان های مختلف و با عبارات گوناگون بیان شده است. اساس این اشکالات را مرحوم شیخ انصاری مطرح کرده اند. ایشان در مطارح الانظار دو اشکال را مطرح کرده است.^۱ همچنین ایشان اشکال دیگری در کتاب الطهاره بیان کرده اند^۲ که می توان گفت مرحوم شیخ انصاری نسبت به عبادیت طهارت الثلاث سه اشکال مطرح کرده است. محقق خراسانی نیز در کفایه این سه اشکال را به تبع مرحوم شیخ انصاری مطرح کرده اند. البته نوع بیان ایشان از اشکالی که شیخ انصاری ارائه می دهد متفاوت

^۱ مطارح الانظار ص ۶۶

^۲ کتاب الطهاره، کیفیت وضو، ص ۸۷.

است. لذا عده ای به ایشان اشکال کرده اند که بیانات با هم فرق می کند. ولی مجموعاً اساس این اشکالات مخصوصاً یک اشکال که به اشکال دور معروف است توسط شیخ انصاری مطرح شده است و محقق خراسانی نیز آن را بیان کرده اند و البته جواب هایی را به آن داده اند.

اگر بخواهیم فهرستی از اشکالاتی که در مورد طهارات ثلاث وجود دارد را مطرح کنیم مجموعاً پنج اشکال وجود دارد که از این پنج اشکال شاید مهم ترین آن ها اشکال دور باشد و بقیه اشکالات جلوه و زوایای مختلف یک اشکال هستند که از جوانب مختلف دیده شده است و حقیقت آن ها به یک امر بر می گردد، اما برای این که با این اشکالات آشنا شوید به طور خلاصه به آن ها اشاره می کنیم.

اشکال اول

موافقت امر غیري و اطاعت نسبت به امر غیري چنان چه قبلاً نیز گفته شد مستوجب ثواب نیست. قبلاً بیان شد که امر غیري ثواب مستقل ندارد. اما اگر کسی قبل از نماز وضو بگیرد یا غسل واجب و تیمم برای نماز کند، ثوابی بر عمل او مترتب می شود. به عبارت دیگر در مورد واجبات غیري و موافقت امر غیري، گفتیم ثوابی در کار نیست اما طهارات ثلاث که به عنوان مقدمه نماز واقع می شود بلا اشکال ثواب بر آن ها مترتب می شود و اگر کسی وضو بگیرد علی رغم این که این وضو مقدمه نماز است ولی ثواب هم دارد.

اشکال دوم

بر اساس آن چه در گذشته بیان شد، واجبات غیري مستلزم قرب به حق تعالی نیستند. زیرا موافقت و اطاعت با امر غیري، بود و نبودش یکسان است. یعنی اگر مولا می گوید: نردبان بگذار و بالای پشت بام برو، امر غیري متعلق به نصب سلم، بود و نبودش یکسان است و تاثیری در مسئله ندارد و امری که بود و نبودش یکسان است نمی تواند موجب قرب به مولا شود. زیرا از قبیل ارشاداتی است که طیب به مریض می کند. عقل عبد می فهمد که برای رفتن به بالای پشت بام باید نردبان قرار دهد و وقتی عقل او این مطلب را می فهمد شارع چه امر کند و یا نکند تاثیری در ماجرا ندارد، اگر هم امر می کند صرفاً یک امر ارشادی است. پس خود موافقت امر غیري موجب قرب به خداوند نیست. به عبارت دیگر اشکال دوم این است که با این که موافقت امر غیري مستلزم قرب نیست اما می بینیم که وضو، غسل و تیمم قرب به حق تعالی می آورد. یعنی کسی که وضو می گیرد با این وضو برایش قرب حاصل می شود، با هر معنایی که از قرب تصور کنیم، چه به معنای حقیقی آن یا به معنای امثال امر.

این دو اشکال دو زاویه از زوایای یک حقیقت است. در اشکال اول گفتیم که ثوابی بر واجب غیري مترتب نمی شود ولی در اشکال دوم گفتیم که مستلزم قرب نیست. درست است که این دو با هم ملازم هستند و همه این ها یک حقیقت را بیان می کنند اما به هر حال این بیانات مختلف از یک حقیقت است.

اشکال سوم

واجب غیري یک واجب توصلی است، به این معنا که به مجرد عمل به مأمور به امر ساقط می شود و لازم نیست به نحو عبادیت اتیان شود و قصد قربت و امتثال امر شود. یعنی کسی که می خواهد نماز بخواند و لباسش نجس است، اگر خواب باشد و لباسش را باد در حوض انداخته و در آب پاک شده برای خواندن نماز کفایت می کند، ولو این که خودش هیچ قصدی نداشته و قصد عبادیت نداشته. اما غسل، وضو و تیمم این گونه نیستند و باید به قصد عبادت اتیان شوند و قصد قربت در آن ها اخذ شود. لذا اگر

کسی وضو بگیرد و همه اجزاء وضو را مطابق دستور انجام دهد ولی قصد قربت نکند، عملش فایده ای ندارد. زیرا این امور واجب تعبدی می باشند.

پس نتیجه مباحث گذشته این است که واجب غیری یک واجب توصلی است ولی در مورد طهارات ثلاث فرق می کند زیرا این امور واجب توصلی نیستند که اگر به هر صورتی که انجام شوند امر به آن ها ساقط شود بلکه باید با یک کیفیت خاصی انجام شوند تا امر به آن ها ساقط شود.

خلاصه بحث

تا کنون سه اشکال مطرح گردید:

۱. واجبات غیری ثواب ندارند اما در طهارات ثلاث ثواب بر آن ها مترتب است.
۲. واجبات غیری موجب قرب به حق تعالی نیستند. اما طهارات ثلاث موجب قرب به حق تعالی است.
۳. واجب غیری یک واجب توصلی است که به هر نحوی اتیان شود امر آن ساقط می شود اما در مورد طهارات ثلاث قضیه از این قرار نیست.

این سه اشکال را محقق خراسانی در کفایه مطرح کرده اند^۱ و حداقل دو اشکال از این اشکالات نیز در کلمات مرحوم شیخ انصاری مشاهده می شود. ایشان به اشکال اول و سوم یعنی ترتب ثواب و توصلیت اشاره کرده اند و شاید اشکال دومی که شیخ انصاری بیان نکرده به این علت است که اشکال دوم به نوعی قابل رجوع به اشکال سوم است که مسئله تعبدیت و توصلیت در آن مطرح می شود.

اشکال چهارم

اشکال دور است که توسط شیخ انصاری بیان شده است و محقق خراسانی نیز آن را بیان کرده اند. ایشان می فرمایند: امر غیری به وضو متوقف بر عبادیت وضو است. اگر امر به وضو همراه با قصد قربت برای نماز شده؛ متوقف بر عبادیت وضو است. حال اگر عبادیت وضو نیز بخواهد از امر غیری به دست بیاید دور پیش می آید. توضیح این اشکال خواهد آمد.

اشکال پنجم

محقق نایینی می فرماید: عبادیت وضو و آثاری که برای وضو که مقدمه نماز است پدید آمده از دو احتمال خارج نیست:

۱. ناشی از یک امر غیری است. ۲. ناشی از یک امر نفسی استحبابی است.

اگر ناشی از یک امر غیری باشد دور پیش می آید و اگر ناشی از یک امر نفسی استحبابی باشد سه اشکال وجود دارد.^۲ لذا ایشان اشکال را به این صورت مطرح می کنند.

پس ایشان خلاصه اشکال این است که اگر وضو حسابش با سایر مقدمات و واجبات غیریه متفاوت است از دو حال خارج نیست یا بخاطر یک امر غیری است یا نفسی. اگر بخاطر امر غیری باشد دور پیش می آید که همان اشکال شیخ انصاری است اما اگر بخاطر امر نفسی استحبابی است که سه اشکال دارد.

^۱ کفایه، ص ۱۱۱ (چاپ موسسه آل البیت)

^۲ اجودالتقریرات، ج ۱، ص ۱۷۴

این پنج اشکالی است که در ما نحن فیه مطرح شده است و مهم ترین آن همان اشکال دور است البته محقق نایینی این اشکال را کامل کرده به یک بیان کامل و جامع تری فرموده زیرا در کلام شیخ فقط همان بخش اولش بیان شده یعنی این که اگر امر غیري باعث این بشود که وضو عبادت حساب شود اشکال دور پیش می آید و دیگر آن احتمال دوم را ایشان مطرح نکرده است. لذا در بین این اشکالات اشکالی که جامع تر است و همه احتمالات در آن دیده شده، بیان محقق نایینی است. لذا ما عمدتاً به همان اشکال دور می پردازیم و اشکال محقق نایینی را پاسخ دهیم. کانه اگر بخواهیم یک اشکال از این اشکالات پنج گانه را بیان کنیم همان صورتی است که محقق نایینی به آن اشاره کردند.

توضیح اشکال چهارم (اشکال دور)

فرض این است که عبد به عنوان مقدمه نماز امر به وضو دارد. این که وضو مقدمه نماز است چون نسبت به آن امر وجود داشته و فرض این است که این امر یک امر غیري است. یعنی امر شده «توضا لصلوة». وقتی به صراحت در لسان روایت می گویند: وضو بگیر برای نماز مثل این می ماند که مولا به عبدش بگوید نردبان بگذار و به بالای پشت بام برو. حال اشکال این است که چرا این امر غیري باعث عبادت شدن این وضو شده بر خلاف مطالب و موارد دیگر.

ما یک امر «توضا لصلوة» داریم که یک امر غیري است. این جا دو مقدمه وجود دارد که شیخ انصاری مطالبش را بر این دو مقدمه استوار کرده است. یکی این که طهارت یا از بین برنده حدثی که مانع نماز است چه اصغر و چه اکبر و رافعش چه غسل باشد و چه وضو؛ مهم این است که حدثی که مانعش رفع می شود برای نماز، فقط با وضو محقق می شود، آن هم به نحوی که آن وضو عبادت باشد. یعنی هر یک از اجزاء وضو به تنهایی رافع حدث نیست و اگر کسی تنها دست و صورتش را بشورد همراه با مسح؛ باعث نمی شود که بتواند وارد نماز شود بلکه آن چیزی که رافع حدث است وضویی است که قصد قربت کنارش وجود داشته باشد. یعنی عبادیت وضو مسلم است بالاجماع و وضویی که قصد قربت در آن نباشد رافع حدث نیست. پس ابتدا باید عبادیت وضو را فرض کنیم. زیرا آنچه مقدمه نماز است وضوی با قصد قربت است. پس امر غیري در واقع متعلق می شود به عبادیت وضو و متوقف بر آن است و به وضویی تعلق می گیرد که قصد قربت در آن ملاک است. چیزی که متعلق امر باشد یا به تعبیر دیگر موضوع امر باشد، قطعاً مقدم بر امر است. یعنی تا موضوعی محقق نشود امر به آن معنا ندارد. زیرا همان طور که قبلاً بیان شده است رتبه موضوع بر رتبه حکم مقدم است. یعنی هر موضوعی رتبتاً مقدم بر حکم خودش است.

اگر می گوییم «الوضو واجب للصلوة» و وضو را نیز اجزاء و مجموعه ای از اجزاء و شرایطی می دانیم که یکی از آنها قصد قربت است. پس این وضوی عبادی و یا عبادیت وضو قبل از تعلق امر و ترتب حکم و جوب وجود داشته باشد. زیرا رتبتاً مقدم است. پس طبق این توضیح امر غیري متوقف بر عبادیت وضو است زیرا آن وضویی رافع حدث و طهارت مجاز برای ورود به نماز است که قصد قربت در آن وجود داشته باشد. پس وضو با وصف عبادت بودن (چون موضوع امر غیري واقع شده است) مقدم بر امر غیري است یعنی امر غیري متوقف است بر عبادیت وضو. بالاخره امر غیري متوقف شد بر عبادیت وضو با بیانی که گذشت زیرا وقتی قضیه ای تشکیل می دهیم و می گوییم «الوضوء واجب بالوجوب الغیری و الوضوء مأمور به بالامر الغیری» که یکی موضوع است و یکی محمول. قهراً در هر قضیه ای موضوع مقدم بر حکم است و حکم متوقف بر موضوع است. پس در ما نحن فیه نیز مأمور به یا واجب به امر غیري یا وجوب غیري، متوقف بر موضوع خودش می باشد که همان وضوی بما انه عبادت است.

حال اگر بخواهیم وضو را از سایر مقدمات و سایر واجبات غیری جدا کنیم و بگوییم عبادیت وضو ناشی از امر غیری است (زیرا همانطور که اول بحث بیان شد اینکه وضو عبادیت دارد و دارای ثواب است یا ناشی از امر غیری است یا یک امر نفسی استحبابی) یعنی عبادیت وضو متوقف بر امر غیری است. پس عبادیت وضو طبق فرض متوقف بر امر غیری است زیرا می خواهیم بگوییم این ناشی از امر غیری است و از طرفی امر غیری نیز متوقف بر عبادیت وضو است و هذا دور واضح. این اشکال دوری است که مرحوم شیخ فرمودند.

اما احتمال دوم که را جلسه آینده در مورد آن بحث خواهیم کرد.

«الحمد لله رب العالمین»